

Sanat ve Savaş

Nejat Arif Merey

Savaş yıkımın sanatıdır. Toplumların, orduların, komutanların ve askerlerin yaratıcı zekası ile kazanılır. Zamanında nerede seyrettiğimi hatırlamadığım bir röportajında emekli general Osman Pamukoğlu'na 'Savaş bir bilim midir yoksa sanat mıdır?' sorusu yöneltildi. Osman Pamukoğlu 'Savaş bir sanattır, savaşın bilimi vardır ama doğası gereği bir sanattır.' anlamına gelen bir cevap vermişti. En eski savaş teorisi eserlerinden biri olan Sun Tzu'nun kitabının adı 'Savaş Sanatı'. Savaş tarihine baktığımız zaman her komutanın kendisine özgü uzmanlığı ve metodolojisi olduğunu görürüz.

Savaş sürecinde personel, istihbarat, teknoloji, lojistik ve araziye daha iyi anlayıp daha yaratıcı kullanabilen taraf güçsüz olsa bile galip gelir. Bilim, teori ve deneyler ile kendini tekrarlayan durumlar ortaya koyar. Oysa sanat eseri bu kurallardan bağımsız, yaratıcı düşüncenin sonucudur. Savaşın sonuçlarını tahmin etmek neredeyse imkansızdır.

Şu anda (Temmuz 2026) önemli iki savaş alanına bakarsak şaşırtıcı neticeler görüyoruz. İran, karşısında dünya tarihinin gördüğü en büyük propaganda makinesi olmasına rağmen Hürmüz cephesinden galip çıkıp dünyanın büyük bir bölümünün sempatisini kazandı. Ve bunu en üst düzey komuta kademesini kaybettikten sonra, donanmasız olarak dünyanın en güçlü ordusuna karşı yaptı. Halkı da maruz kaldıkları vahşete dayanarak devletinin yanında birleşti. Rusya ise karşısında kendi toplumunun parçası olan, batılı güçlerin vasalı konumuna düşmüş Ukrayna karşısında 4 yıldır aktif savaşta. Ukrayna'yı yönetenler halkını ucuz kan olarak kullanan fırsatçılar ve açık seçik Nazi ideolojisine sahip holiganlar olmasına rağmen, Rusya hala propaganda mücadelesini tam başaramamış görünüyor. 1917 Ekim devrimi sırasında ajit-prop (ajitasyon propagandası) nı mükemmelleştirmiş bir toplumun bugün propaganda mücadelesinde bu kadar zayıf kalması da enteresan bir durum. Bu iki sonucu da şahsen ben tahmin edememiştim, ön görebilen bir jeopolitik uzmanı da karşıma çıkmadı. Ama şu gerçek ortada ki, savaşın sonuçları bilimsel metotlar ile ön görülemiyor.

Savaşın kendisi bir sanat olmakla beraber, bir de eser üreten propaganda kolu bulunmaktadır. Eski avcı insanların yüzlerini boyalamalarından, savaş danslarından başlayan gelenek bugün orduların bandoları, marş koreografileri, heykeller, reklam görselleri, filmleri, oyuncaklar, bilgisayar oyunları olarak devam ediyor. Bu tarz eserler zaman zaman çok etkili ve kalıcı oluyorlar. Mehter marşı, Sam Amca görselleri ve daha nice eser toplumların hafızalarında yer etmiş durumda. Walt Disney, İkinci Dünya Savaşı sırasında şirketini tamamen propaganda işlerine yönlendirmiş ve bugün Disney dünyanın en önemli medya şirketlerinden biri olarak varlığına devam etmekte. Soğuk Savaş yıllarında başlayan ve bugün büyük önem taşıyan 'Yumuşak güç' hareketinin önemli bir bölümü sanat eserleri fonlamak ve yaratmaktan oluşuyor.

Öte yandan savaşa karşı durmanın sanatı da çok güçlü sonuçlar üretir. Vietnam savaşı sırasında batıda halk tepkisinden çıkan kültürü düşünelim. Başta müzik olmak üzere batı dünyası ve küresel kültürün en önemli yapı taşları bu zamanda ortaya çıkıyor. Resim ile ilgilenenler Picasso'nun 'Guernica' resmini ve tarihi önemini iyi bilirler. Yaşadığım ülke olan Türkiye'den bir örnek veririm heykeltıraş Mehmet Aksoy'un 1980 li yıllarda Almanya'da yaptığı 'Der Deserteur' (Asker kaçığı) çok önemli bir eserdir. Bugün Gazze soykırımını hakkında yapılan eserlerin bazıları uzun yıllar varlıklarını sürdürecekler.

Bir de savaşlardan sonra analizinin yapıldığı, geçmiş tarihe tekrar bakan eserler var. Edebiyatı Tolstoy'un 'Savaş ve Barış' romanı, ülkelerin kurucu liderlerinin heykelleri, Mozart'ın 'Saraydan kız kaçırma' eseri gibi birçok örnek verilebilir. Bu eserler çoğunlukla propagandanın bir kolu olarak tarih algısına müdahale etmek için yapılır. Buna en iyi örnek Hollywood merkezli İkinci Dünya Savaşı ile ilgili eserlerdir. Hemen ardından bugün yapılan soğuk savaş zamanını işaret eden eserler geliyor. Bugün aslında belli bir noktaya erişmiş her ülkede geçmişe dair tarihi çarpıtıran, ideolojik bir algı yaratmaya çalışan eserler mevcuttur.

Savaş ile ilgili bu üç tarz eserin özelliklerine gelirsek, ilki, direk askeri propaganda sanatı, savaş sürdüğü sürece geçerliliğini korur ve savaş bittiği anda değersizleşir, bir sonraki savaşta değişik bir tarz ve içerikle karşımıza çıkar. İkincisi olan savaş karşıtı eserler genelde değerlerini korurlar, içlerinde bir cesaret ve özveri unsuru bulundurulur. İdeoloji değişip bu eserlere bir tepki oluşsa da içeriklerindeki vicdani unsur onların değerini korur. Bu eserlerin karşı karşıya kaldığı iki büyük tehlike vardır. Birincisi kaba gücün direk kendilerini yok etme, hafızadan silme girişimidir. Öteki tehlike daha sinsidir; bazen savaş bittikten sonra, ileriki savaşlarda propaganda malzemesine dönüştürülebilme yani silahlaştırılma riskidir. Üçüncü tarz işler, yani geçmişteki mücadelelerden bahseden eserler ise çoğunlukla zamanla kimlik değiştirir. Bir çağda makul olan sanat eseri, sonrakinde kabul görmeyebilir. Mesela 20 nci yüzyılın başında yapılmış bir Kristof Kolomb heykeli düşünelim. Yapıldığı zaman en önemli coğrafi keşfin heykeli olarak onaylanan bir eser iken bugün emperyalist kötülüğün temsili olarak anlaşılır. Amerika Birleşik Devletleri'nin güney eyaletlerinde bir sürü iç savaş kahramanlarının heykelleri bu tarz bir durumla karşı karşıyadır. Üçüncü tarz, yani geçmiş savaşlara bakan eserler eğer tarihi çarpıtıran manipülatif algı operasyonları ise bu eserler kaçınılmaz olarak çok kötü eskirler. Çünkü yalanın bir son kullanma tarihi vardır. En nihayetinde gerçek ortaya çıkar. Kendi hayatımda gördüğüm bir örnekten bahsedebilirim. Sinematik anlatım fakültesinde öğrenciyken 'Arap Baharı' olarak adlandırılan operasyonlar yapılyordu. Sanırım Kaddafi'nin linç edildiği günler civarıydı. Okulun girişindeki kocaman 1962 yapımı 'Arabistanlı Lawrence' filminin afişini fakülte (utancından veya gelecek tepkilerden korktuğu için olsa gerek) sessizce duvardan kaldırdı.

Bu durum bence en çok edebiyat, tiyatro ve sinematik anlatım mecralarında yaşanır. Birçok eser zaman içinde, insanların hayat anlamalarının değişmesi sonucu kabul edilemez bir ifade haline gelebilir. Bazen yaratıcının hayatta olduğu anda bu değişim gerçekleşebilir. Değer yargılarının değişimi, kahramanlık veya başarı olarak sergilenen bir durumu aniden toplum düşmanı ilan edebilir. Türkiye'de böyle bir anlam değişmesi yakın zamanda Yılmaz Güney üzerinden oldu. Bazı sahne insanları da değişen medya ile kariyerlerinde ciddi bir sarsılma yaşayabilirler. Yakın zamanda yayınlanmış bir çok çizgi romanlar ve filmler özellikle şovenizm açısından eleştirilirler.

Savaşlar da insanlığın hayat anlaması değişimini hızlandırırlar. 'Mephisto' isimli, yönetmeni István Szabó olan 1981 yılında gösterime girmiş Avusturya- Batı Almanya ve Macaristan ortak yapımı film bu durumu anlatan etkileyici bir örnektir. Fakat sanat eseri belli bir olgunluk ve samimiyet içeriyorsa bu kadere mahkum olmaz. Tolstoy'un 'Savaş ve Barış' romanı, 1966 yapımı La battaglia di Algeri (Cezayir savaşı) filmi, Nazım Hikmet'in Kuvayı Milliye Destanı gibi eserler böyle bir yıpranma ile (henüz) karşılaşmadılar.

Bu yazıyı burada bitirirken ister istemez bir sonraki yazımın konusu aklımda netleşti. Bir sonraki yazıma 'Sanat ve İdeoloji' başlığını uygun görmüştüm ama aslında daha detaylı bir konu

kafamı kurcalamaya başladı. Bu sebeple bir sonraki yazımın başlığı 'Sanat ve Pazarlama Kùltürü' olacak.